

הרב אריאל בראלי

תביעה לבית דין לממונות לאחר דיון בבית משפט

א. תביעה חדשה בבית דין

אדם תבע באיסור בבית משפט ומעוניין כעת לתבוע בבית דין לממונות, ויש לברר אם בית הדין ידונו בתביעה זו.¹ לכאורה אין סיבה שלא לדון בדבר; אומנם התובע עבר על איסור ערכאות,² אך אין זה משפיע על המצווה לדון, בייחוד שזו הזדמנות לתקן את המעוות ולקבל פסק דין על פי ההלכה. למרות זאת הרמ"א (חו"מ סי' כו סעי' ב) נטה לדעה שאין לדון בתביעה זו בבית דין (ואף שיש לתובע זכות ממונית על פי ההלכה), וזו לשונו:

מי שהלך לערכאות של עובדי כוכבים ונתחייב בדיניהם, ואחר כך חזר ותבעו לפני דייני ישראל, יש אומרים שאין נזקקין לו (מהרי"ק שורש קפ"ז) ויש אומרים דנזקקין לו (מרדכי בפ' הגוזל בתרא), אם לא שגרם הפסד לבעל דינו לפני עובדי כוכבים (מהר"מ מירזברק). והסברא ראשונה נראה לי עיקר.

בטעם הדבר כתב הגר"א שזה קנס חכמים על שעבר על איסור ופנה לערכאות, ולדעתו יש לדמות זאת לגמרא בנדירים אשר קונסת את מי שעבר על נדרו, וזו לשון הגמרא (נדירים כ"ע"א):

מי שנזר ועבר על נזירותו, אין נזקקין לו עד שינהוג בו איסור כימים שנהג בהן היתר, אמר רב יוסף: הואיל ואמרי רבנן אין נזקקים לו, בי דינא דמזדקקי לא עביד שפיר; רב אחא בר יעקב אומר: משמתין ליה.³

ב. דעת ה'בית יוסף'

ה'בית יוסף' (סי' כו) הביא מחלוקת בשאלה זו: ישראל שהולך את חברו לפני הערכאות, וחייבו לאותו שהולך את חברו,

1. ברור שמי שנתבע בבית משפט רשאי לפנות לבית דין לממונות, משום שלא הייתה לו ברירה, וכ"כ בשו"ת הרי בשמים, ח"ב סי' רלז; אומנם המהרש"ם, ח"א סי' פט, האריך בכך.

2. שו"ע, חו"מ סי' כו סעי' א.

3. הגמרא עוסקת באדם שנכשל בשמירת נזירותו וכעת רוצה להישאל עליה. חכמים אינם ממהרים לעזור לו להתיר את נדר הנזירות שלו, כדי שלא להקל ראש בנזירות. גם במקרה שלנו כאשר האדם נזקק לערכאות, אין נזקקים לו. עם זאת ההשוואה עדיין צריכה עיון, הרי בסופו של דבר במקרה של נזירות מדובר על קנס זמני, ולבסוף יתירו לו את הנדר, אך כאן לא קבע הרמ"א שיעור זמן. ובשו"ת מהרי"ץ, סי' קמו, הקשה מי חידש קנס זה, ואימתי נתחדש קנס זה, ועוד וכי מי שאכל שום יחזור ויאכל שום?! והביא עוד מספר מאזנים למשפט, ס"ק ב, שגם חולק על טעם זה, והואיל וכל מילתא דאמר רחמנא לא תעבד אי עביד לא מהני. אולם נתיבות המשפט, שם ס"ק ב, הסכים שהטעם משום קנס, אלא שהוסיף 'אבל אם הבעל דין עצמו יודע שחייב לו ע"פ ד"ת ודאי צריך לשלם לו, ואפילו אם הוא מסופק צריך לדון לפני דייני ישראל, שלא יהיה ספק גזל תחת ידו, וכ"כ ערוך השלחן, שם ס"ק א.

וכשראה כן חזר ותבעו בדיני ישראל, היה ראוי לומר שאין נזקקין לו אם זוכה בדיני ישראל, וגדולה מזו משמע בשו"ת מהרי"ק (שורש קפז), בשם רבינו יצחק בר פרץ, אבל לא משמע הכי בהוא עובדא שהביא מרדכי בסוף קמא (סימן קצ"ה וקצו) ותשובות מיימוניות בספר נזיקין (סימן יד וטו), מרבי יואל ורבי אפרים. מעניין, כי לדעתו של ה'בית יוסף' הסברה הפשוטה היא שאין דנים: 'היה ראוי לומר שאין נזקקים', אלא שסיים שיש פוסקים אחרת, ועל כן יש לעיין מה דעתו למסקנה, בייחוד שלא גילה דעתו במפורש ב'שלחן ערוך'.⁴ הרב עובדיה יוסף הבין שהכרעת ה'בית יוסף' היא ש'נזקקים לו', ולדבריו זו הכרעה חד משמעית, ועל כן אין בעלי הדין (הנוהגים כפסק 'שלחן ערוך') יכולים לטעון 'קים לי' כרמ"א.

הוא נדרש לשאלה אם להיזקק לתביעת מזונות בבית הדין הרבני לאחר שכבר הוגשה תביעה לבית משפט למשפחה, ולדעתו יש לדון בתביעה זו, וזו לשונו:

נראה ממסקנת דברי מרן, שאע"פ שעשה שלא כהוגן נזקקים לו. ונראה שמכיון שהצדדים הם מבני עדות המזרח שהולכים אחר הוראות מרן הב"י, נזקקים לתביעת האשה למזונות, ואין הבעל המוחזק יכול לומר קים לי כהרמ"א נגד מרן הב"י. וכמו שמבואר בדברי מרן החיד"א בברכי יוסף חו"מ (סי' כה אות כ"ח) שאין לומר קים לי נגד מ"ש מרן בב"י. ואף לדעת החולקים וס"ל שהמוחזק יכול לומר קי"ל, נגד מ"ש מרן בב"י, ולא הובא בש"ע, וכמ"ש בשו"ת ויוסף אברהם (סי' כד דף קפ"ג ע"ב). מ"מ בנ"ד שאין הכל יודעים שדין בתי המשפט החילוניים כדין ערכאות, כיון שהשופטים יהודים וע' בספר פעמוני זהב (סי' כו), ומה גם שהאשה טוענת שהעו"ד אשר ייצג אותה, הוא שהגיש תביעתה למזונות אצל בית המשפט, ובעוה"ר נעשה הדבר כהיתר אף אצל עו"ד דתיים להגיש תביעת מזונות לבית המשפט החילוני, לכן יש להורות שיכולה לחזור ולתבוע מזונותיה בבית הדין הרבני.⁵

אולם כבר העיר שם הדיין הרב אליעזר שפירא שבדברי 'בית יוסף' אין הכרעה, ועל כן גם הנוקטים כדעת 'שלחן ערוך' יש להם לקבל את הכרעת הרמ"א ולא לדון את מי שהגיש תביעה בבית משפט.

הרב שפירא טען שכלל לא שייך להזכיר את טענת 'קים לי' כאשר הדיון ההלכתי מתנהל על ידי הדיינים, והם יחליטו אם לקבל את התביעה. במצב זה לא יעלה על הדעת שאחד מבעלי הדין יגיד לדיינים שהוא מסרב לבוא לדיון כי הוא פוסק כרמ"א שאין נזקקים, הרי זו הוראה לדיינים ולא לבעלי הדין.⁶ אם כן, נראה כי דעת הרמ"א התקבלה למעשה ומי שפנה לבית משפט אינו יכול להגיש תביעה חדשה בבית הדין.

4. בספר יד מלאכי, כללי הריב"ה ומהרי"ק"א סי' מא, כתב כי 'דרך הרב בית יוסף להביא סברות רבות, לפעמים מביא הסברות הפכיות בלשון אבל, ולפעמים שלא בלשון אבל, שאין כוונתו אלא להודיע לנו הסברות, והפוסק יבחר לו הטוב בעיניו'.

5. פסקי דין של בתי הדין הרבניים בישראל, חלק יג עמ' 274-281.

6. וזו לשונו של הרב אליעזר שפירא: 'במה שכתב כי מרן הב"י דחה דעה זו כי אין נזקקין למה שהובא לערכאות, הנה הרואה בב"י יווכח כי רק כתב כי מדברי המרדכי ותשובת מיימוניות נראה כי יש להזדקק, אך לא הכריע ודחה דעת המהרי"ק, אלא כיון שהב"י והרמ"א הסכימו לסברא זו, מי ימלא לבו לחלוק עליהם. ואף שהרב ב"י לא החליט בדבר, ואדרבא, כתב דדברי המרדכי חולקין, מ"מ הרמ"א הכריע כן, ולכן בודאי אין מקום לומר קים לי. אבל בעצם הסברא של קים לי, אומר אני שאינה שייכת, וכי ענין זה הוא טענות בין בעלי דינים שכל אחד מהם הוא מוחזק ויכול לומר קים לי כדעת המיעוט'.

ג. כיצד הנתבע יכול לעכב ממון שלא כדין?

בספר 'אורים ותומים'⁷ האריך ותמה מאוד על הרמ"א, כי גם אם זכה בדין הגויים להחזיק בממון של חברו, מי התיר לו זאת ע"פ דין תורה? ומדוע התובע איבד את זכותו לדון על פי תורה? לכן כתב הסבר חדש (לא מטעם קנס) המבוסס על פסיקת הרמ"א בעניין קבלת דיינים גויים. הרמ"א⁸ פסק שמי שקיבל עליו דיינים גויים והם כתבו פסק דין, שוב אינו יכול לחזור בו אף שלא היה קניין!

משמעות הדברים היא שכל מי שתובע בערכאות, הרי בכך **קיבל עליו את פסק הדין שלהן**, ומעתה אינו יכול לפתוח את הדיון מחדש, כי מבחינה ממונית הוא מחל והשלים עם פסיקת הדיינים הגויים. לכן לדעת הרמ"א עצם הגשת התביעה לבית משפט משמעותה מחילה על הזכויות הממוניות הקיימות לטובתו וכן נכונות מצידו לקיים את פסק השופט, ומשום כך הנתבע אינו צריך לחשוש לגזל לאור פסיקת השופט.⁹ וכך משמע בשו"ת מהרש"ם:¹⁰

אבל נראה דזהו אם עדיין לא זכה בערכאות, אבל אם כבר זכה בדינו ושם פסקו לו הוצאות - הרי דינם דין, כיון שהרמ"א סי' כ"ב ס"ב פסק בפשיטא, דאם כבר דנו לפני עכו"ם אינו יכול לחזור בו **שהרי שניהם סמכו את עצמם על דיניהם וגם הנתבע אדעתא דהכי נכנס.**

וכן בשו"ת 'תשובות והנהגות'¹¹ כתב: 'הנה באופן שסמכו שניהם על דינא דמלכותא יש לומר קיים, שעל דרך זה נתחייב'. נראה שסברה זו רמוזה בדברי התשב"ץ (ח"ב סי' רצ), שכן מצד אחד כתב בצורה החלטית שפסיקת ערכאות היא גזל:

אם דיניהם אינו כדינינו, הדבר פשוט שהוא אסור והדן לפניהם הרי הוא גזלן ופסול לעדות... **ודבר זה לרוב פשיטותו לא ניתן ליכתב.** ואם קדש אשה באותו ממון שנטל בדיניהן שלא כדינינו אינה מקודשת. ולחומר זה הענין כתב הרמב"ם ז"ל בסוף הלכות סנהדרין כל הדן בדיני עכו"ם ובערכאות שלהן אף על פי שהיו דיניהם כדיני ישראל הרי זה רשע וכאלו חרף והרים יד בתורת מרע"ה שנ' אלה המשפטים אשר תשים לפניהם ולא לפני עכו"ם.

ומצד שני כתב שאין בכך גזל (שם סי' סח):

כיון שהלכו תחילה לדון לפני האומות ובדיני האומות יצאו חייבין, **הרי הם כאילו קבלו עליהם לדון באותו דין ומחלו זכותם**, והרי מה שדנו האומות... קיים.

כדי ליישב את דבריו נראה כי יש לחלק בין מצב שבו אחד כפה את חברו ללכת לערכאות **שלא כדין** (כגון במקום שבעל הדין מסכים לבוא לדין תורה), ואז בפסיקת השופט יש משום גזל, לבין מקרה שבו שני הצדדים בחרו ללכת יחד לבית משפט - הם

שיסודו הוא בדין אין הולכין בממון אחרי הרוב. אבל בענינו הדיון הוא באם חובתו של ב"ד לדון בענין וכי ביה"ד הוא בעל דין שיטען קים לי, ואם יהיה ביה"ד של אשכנזים וכי יוכלו לטעון קים לנו כהרמ"א, לכן אין זה ענין לטענת קים לי.

7. תומים, סי' כו ס"ק ב.

8. רמ"א, סי' כב סעי' ב.

9. אומנם כתב כי דברי הרמ"א 'צ"ע מאד, כי אין לרמ"א על מי לסמוך, לפי דקיי"ל דחוזר בקנין'.

10. שו"ת מהרש"ם, ח"א סי' פט.

11. תשובות והנהגות, ח"ג סי' תסב.

אומנם עברו על איסור ערכאות, אך ההחלטה הזו טומנת בחובה השלמה עם פסק דינו של השופט, ועל כן אין בה משום גזל.

ד. נתבע אשר אינו שומר תורה ומצוות

ניתן להרחיב סברה זו ולטעון שבכל פעם ששני הצדדים בחרו לברר את הסכסוך הממוני בבית משפט, אזי אף שחייבו אחד מבעלי הדין בבית המשפט שלא על פי ההלכה, אין בכך משום גזל. נראה שניתן להעריך שכל יהודי אשר רואה בבית המשפט את הכתובת היחידה עבורו לפתרון סכסוכים ממוניים, בכך הוא מקבל עליו את הפסיקה ומוחל על הזכויות ההלכתיות שיש לו על פי דין תורה. זאת ביחוד שיש ציבור גדול אשר הוגדר על פי הפוסקים 'תינוקות שנשבו',¹² ומבחינתם אין משמעות לבית הדין לממונות, ואין בנמצא אפשרות אחרת חוץ מבית משפט.¹³ כדמות ראייה לסברה זו יש להביא מדברי הרב אלישיב, אשר נשאל איך ישנו היתר הלכתי לתבוע בבית משפט את מי שמסרב לדין תורה, הרי בכך מכשילים את השופט באיסור ערכאות, וזו לשונו:

יש לחוש לאיסור של נתכוין לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה, דעבירה בידו וצריך כפרה, וא"כ הרי השופט נתכוין לאכול בשר חזיר ולדון בדינים של עכו"ם נגד תורת משה, **אלא שהם שוגגים בדבר**, ולכן אפשר להקל ולדון בפני ערכאות.¹⁴ אולם כל זה נאמר אך ורק כלפי מי שבחר להגיע לבית משפט (כולל מי שאורח חייו אינו דתי והוא נאלץ להגיע לבית המשפט, אך מבחינתו זהו מקום הדין), אך ודאי שמי שמעוניין בדין תורה ובעל כורחו הגיע לבית המשפט ופסק הדין חייב אותו שלא כהלכה, יש בכך בעיה של גזל.¹⁵

סיכום

א. אדם אשר הגיש תביעה לבית משפט וקיבל שם פסק דין, אין דנים בתביעה מחודשת שלו בבית דין לממונות.¹⁶
 ב. במקרה זה, שהתובע הוא זה שיזם את הפניה לבית המשפט, אזי הנתבע רשאי להמשיך ולהחזיק בכספו אף שעל פי ההלכה הוא חייב.¹⁷
 ג. מי שנתבע בעל כורחו בבית משפט ויצא נגדו פסק הדין המחייב אותו לשלם ממון שלא כהלכה, יכול לתבוע מחדש את הכסף הזה בבית דין לממונות.

12. הרב יעקב אטלינגר, בנין ציון החדשות, סי' כג; חזון איש, יו"ד סי' ב ס"ק כח.
13. מוסכמה טבעית המקובלת על כלל הציבור היא לקבל עליהם מערכת חוקים וכללים לעשיית צדק, וכדברי חז"ל במסכת אבות 'אילולי מוראה, איש את רעהו חיים בלעו'. וכך נימק רשב"ם, ב"ב נד ע"ב ד"ה מי אמר, את התוקף ההלכתי של 'דינא דמלכותא דינא', שהציבור ברצונו קיבל עליו את משפט המלך, וכוונתו להסכמה מכללאל של הציבור למערכת שפיטה.
14. ישורון יא, עמ' תרצו.
15. עי' בדבריו של הרב אשר וייס, מנחת אשר, דברים סי' ג.
16. לדעת הרב עובדיה יוסף יש לדון בתביעה זו אם מדובר באדם הנוהג על פי פסק שו"ע.
17. ולדעת נתיבות המשפט, סי' כו ס"ק ב, עליו להוציא את הכסף מתחת ידו, דלא כרמ"א.